

MUNI SPORT

5. Učitel

Mgr. Jiří Sliacky, Ph.D.

np/nk4112 Školní pedagogika

Katedra tělesné výchovy a společenských věd (EDUC)

Kdo je učitel?

- učitel vs. pedagog
- jeden z hlavních prvků výchovně vzdělávacího procesu, který je spoluodpovědný za jeho:
 - přípravu
 - organizaci a řízení
 - výsledky a hodnocení
- kvalifikovaný pedagogický pracovník (dle zák. č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících)

Učitel jako povolání nebo profese?

- **povolání** – standardizovaný souhrn pracovních činností podle jejich obvyklého seskupení na trhu práce, *jejichž výkon předpokládá určitou odbornou a další způsobilost* (§5 písm. f zák. č. 435/2004 o zaměstnanosti)
- v Národní soustavě povolání je učitel jako povolání standardizováno ve skupině 2 (specialisté), pod kódem 23 (specialisté v oblasti výchovy a vzdělávání)

Učitel jako povolání nebo profese?

- atributy **profese** pohledem sociologie
 - expertní teoretické a praktické znalosti nezbytné pro řešení důležitých společenských otázek
 - zájem o větší prospěch společnosti
 - autonomie v rozhodnutích týkajících se profese
 - etický kodex, podle kterého se musí příslušníci profese chovat a mít zodpovědnost
 - existence profesní kultury projevu (*podle Vašutové, 2004, s. 18*)
- s ohledem na nenaplnění či nedostatečné naplnění všech atributů profese je učitelství často označováno jako **semiprofese**

Společenská a sociální role učitele

- potřeba změny role učitele – posun od pouhého *zprostředkovatele* vědomostí a dovedností (transmisivní výuka) k *podněcovateli* vnitřních motivačních zdrojů osobnosti žáka (konstruktivistická výuka)
- spolurozhodování žáků a jejich participace na výuce
- v komunikační oblasti posilován význam dialogu (učitel – žák, žák – žák, učitel – třída...)
- učitel
 - inspiruje (motivace a rozvíjení potřeb žáků)
 - usměrňuje (posilování samostatnosti, podpora sebevzdělávání)
 - zprostředkuje (nejen vědomosti a dovednosti, ale také zkušenosti...)
 - hodnotí
 - podporuje
 - ...

Rysy osobnosti učitele

- **kreativita** – neustále hledat nové, neuspokojoval se s dosavadní úrovní, překonávat ji, měnit; kreativní učitel = kreativní žák
- **zásadový morální postoj** – duch humanismu, demokracie, kladný vztah k práci, ukázněnost, pevná vůle
- **pedagogický optimismus** – přesvědčení o účinnosti pedagogické práce, důvěra ve výchovu, v žáka
- **pedagogický takt** – v jednání s žáky, sebeovládání
- **pedagogický klid** – schopnost pracovat soustředěně, nespěchat, trpělivost s žáky
- **pedagogické zaujetí** – angažovanost, aktivní přístup
- **hluboký přístup k žákům** – láska k žákům, odráží se v kvalitě práce, snaže co nejvíce žáky poznat, pochopit je, akceptovat
- **přísná spravedlnost** – nenechat přestupky bez povšimnutí, nepreferovat některé žáky, jednotné hodnocení, žádná subjektivita

Odborná kvalifikace učitele

Vztahuje se k pedagogickým činnostem, které učitel vykonává:

- diagnostikování potřeb, předpokladů a potencialit rozvoje žáků
- analyzování a posuzování podmínek výchovy a vzdělávání v konkrétní situaci i v širším společenském kontextu
- projektování kurikula a výchovně vzdělávacího procesu
- řízení procesu učení a kognitivního, sociálního a osobnostního rozvoje žáků
- hodnocení výsledků výchovně vzdělávacího procesu
- vedení pedagogické komunikace se všemi účastníky výchovně vzdělávacího procesu
- podílení se na utváření hodnot a pozitivních postojů žáků k životu, ostatním lidem i sobě samému
- vytváření pozitivního sociálního klimatu a prostředí pro výchovu a vzdělávání
- prevence sociálně patologických jevů
- rozvoj a podpora sebevzdělávání a sebehodnocení

Profesní kompetence

1. Kompetence k vyučování a výchově
 - psychopedagogická kompetence
 - komunikativní kompetence
 - diagnostická kompetence
2. Osobnostní kompetence
3. Rozvíjející kompetence
 - adaptivní kompetence
 - informační kompetence
 - výzkumná kompetence
 - seberefektivní kompetence

Typologie učitelů (podle Caselmana)

- logotrop – učitel orientovaný na učivo, předmět (učí obsah)
- paidotrop – učitel orientovaný na žáky (učí žáky)

Typologie učitelů

- **filozoficky orientovaný logotrop**
 - vypracování, prohloubení světového názoru – chce jej předat žákům
 - vlastní zkušenosti a názory studentů respektuje málo
 - jsou-li žáci stejně orientovaní, jsou jím hluboce ovlivněni
- **odborně-vědecky orientovaný logotrop**
 - častější typ
 - velká šířka a konkrétnost vědomostí
 - v oboru je vše důležité, vše chce naučit
 - umí nadchnout pro svůj předmět, srozumitelně vyložit učivo
 - velký vzdělávací vliv, výchovně působí málo, nevidí individualitu žáků, nedostatek pochopení, uznání
- **individuálně psychologicky orientovaný paidotrop**
 - podstata práce učitele – výchova, úsilí pochopit žáky
 - typický je až rodičovský vztah, pochopení, důvěra
 - dbá na disciplínu a pořádek ve výuce
 - má smysl pro práci s postiženými dětmi
- **obecně psychologicky orientovaný paidotrop**
 - utvářet osobnost žáků
 - cíle obecnějšího rázu – tvorba pojmů, cvičení paměti...
 - nesleví z požadavků

Výchovné styly učitele (podle Lewina)

- učitelův výchovný styl je ovlivněn jednak osobnostními vlastnostmi, ale také vlastní zkušeností
- klíčovým bodem je také emoční vztah učitele k žákům
- negativně do stylu výchovy zasahuje nepřiměřené sebehodnocení či nespokojenost v roli učitele
- neoddiskutovatelným faktorem jsou také podmínky, ve kterých výchova probíhá (klíma školy, klíma třídy, klíma učitelského sboru...)

Výchovné styly učitele (podle Lewina)

1. Autokratický styl (záporný emoční vztah, silné řízení)

- učitel přikazuje a zakazuje
- sám mnoho mluví, nepustí ke slovu jiného
- vyčítá, vyhrožuje, varuje, trestá
- vyvolává napětí a strach
- zajímá se jen o výkony a kázeň, ne o možnosti a podmínky žáků
- málo přihlíží k přáním a potřebám dětí, popřípadě je nezná a ani se je nesnaží poznat
- nepřipouští samostatný postup řešení, požaduje, aby vše proběhlo podle jeho pokynů
- když už se pokouší o humor, přechází spíše do ironie a zesměšňování
- učitele s tímto stylem často trápí obava nebo vnitřní nejistota z „neukázněnosti“ žáků
- žáci takového učitele jsou často více orientováni na kvantitu, než na kvalitu

Výchovné styly učitele (podle Lewina)

2. Liberální styl (záporný nebo kladný emoční vztah, slabé řízení)

- žáci jsou ponecháni sami sobě, učitel nezasahuje do činnosti žáků, ba naopak je k nim povolný
- nízké požadavky na výkon žáků a kázeň a nedostatečná kontrola jejich plnění
- učitel je spíše pasivním pozorovatelem než aby aktivně zasahoval
- žáci od něj dostávají jen nepatrnou pomoc při učení
- ve vyučování je až chaos
- žáci jsou zklamáni, vykazují jen nepatrné úspěchy

Výchovné styly učitele (podle Lewina)

3. Demokratický styl (kladný emoční vztah, středně silné řízení)

- učitel plánuje vyučování spolu s žáky
- učitel rozhoduje společně s žáky
- učitel je schopný přimět žáky k aktivní práci a spolupráci
- učitel se pokládá za jeden z článků pracovního kolektivu
- žáci jsou motivováni a zapojují se do vyučování z vlastních pohnutek
- klade přiměřené, postupně se zvyšující požadavky a kontroluje jejich plnění laskavou formou, bez urážení a ponižování žáků
- podporuje samostatnost a iniciativu žáků
- místo striktních příkazů dovede položit vhodnou otázku, dát návrh, podnět žákům k zamyšlení a účasti na rozhodování
- žáci jsou iniciativní, spontánní, samostatní, konstruktivní

Výchovné styly učitele (podle Lewina)

- všechny případy ale nelze jednoduše zařadit výhradně do jednoho stylu
- žáci nejlépe hodnotí demokratický styl
- dále žáci dávají přednost slabému řízení před autokratickým, přičemž však současně projevují nespokojenost se slabým řízením v tom smyslu, že nezajišťuje potřebnou organizaci (*Čáp, Mareš, 2007*)

Vyučovací styly učitele (podle Fenstermachera)

- individuálně specifický způsob vyučování, který v určitém období a v určitém kontextu učitel preferuje
- projevuje se konkrétními strategiemi a způsoby řízení učební činnosti žáků, volbou organizačních forem, metod a postupů, preferencí typů materiálních didaktických prostředků, volbou komunikačních schémat během vyučování
- vychází z kognitivního stylu učitele a jeho preferencí určitých typů informací a je tedy těžko ovlivnitelný (*Škoda, Doulík, 2011*)

Vyučovací styly učitele (podle Fenstermachera)

1. Manažerský (exekutivní) styl

- menší důraz na potřeby žáků, transmise znalostí, dobrý organizátor
- dominantně se zaměřuje na vyučovací metody a znalost učiva
- velký význam je přikládán systematické organizaci výuky a důraz je kladen na měřitelný produkt – výsledky učení žáka

Vyučovací styly učitele (podle Fenstermachera)

2. Facilitační styl

- dominantně se zaměřuje na vnímání osobnosti žáka a personalizované cíle (cíle odpovídající zájmu a potřebám žáka)
- velký důraz klade i na vztahy mezi učitelem a žákem
- zásadní význam zde má individualizace výuky a důraz na procesy učení

Vyučovací styly učitele (podle Fenstermachera)

3. Liberální (pragmatický) styl

- zaměřuje se na cíle, přičemž ale na první místo neklade potřeby žáka, nýbrž jim předřazuje potřeby společnosti
- velký význam spatřuje ve znalostech učiva, ale ne pro znalosti samy o sobě, chápe znalosti jako prostředek k jednání (nespokojuje se se znalostí jako takovou, ale vždy hledá cesty k její aplikaci)
- velký význam je zde příkládán autentickým „vědeckým“ metodám a důraz je vyrovnaně položen na produkty i procesy učení

Vyučovací styly učitele (podle Fenstermachera)

- vyučovací styl učitele je ovlivněn zejména jeho pojetím výuky
- nejvíce ovlivnitelné jsou v tomto kontextu učitelovy vědomosti a dovednosti a způsoby řešení pedagogických situací
- často se překrývá s výchovnými styly (autokratický, liberální, demokratický), nelze je však chápat jako synonyma

Učitelovo pojetí výuky

- vzniká a vyvíjí se v průběhu celého osobního (coby žák) a následně profesního života učitele
- soubor přesvědčení, názorů, myšlenek... učitele (o cílech, učivu, výukových metodách, formách... a výstupech), které přenáší do svého jednání při výuce
- na základě svého pojetí výuky pak postupuje při plánování, realizaci i vyhodnocení výuky
- neuvědomované vs. uvědomované (učitel jako reflektující praktik)

Učitel jako reflektivní praktik

- profesní kompetence – rozvíjející, sebereflektivní
- reflektivní praktik disponuje dovednostmi
 - **popsat a hodnotit** svoje pedagogické myšlení, jednání, postoje, emoce
 - umění **klást si otázky a nalézat odpovědi**, srovnávat stav aktuálního „já“ s ideálním požadovaným „já“, přičemž je důležité ze zjištěného stavu odhalovat příčiny a z těchto příčin vyvozovat závěry pro další zdokonalování (Švec, 2002)

Charakteristiky reflektivního praktika

Reflektivní učitelé...

- a) ...mají lepší interpersonální vztahy se žáky než jiní učitelé.
- b) ...se propracují k vyšší míře spokojenosti v zaměstnání.
- c) ...také považují za důležité, aby se jejich žáci učili samostatným zkoumáním a strukturováním.
- d) ...mají silný pocit osobního bezpečí a vlastní zdatnosti v učitelství.
- e) ...poměrně snadno hovoří nebo píše o svých zkušenostech.

(Korthagen, 2011)

Autorita učitele

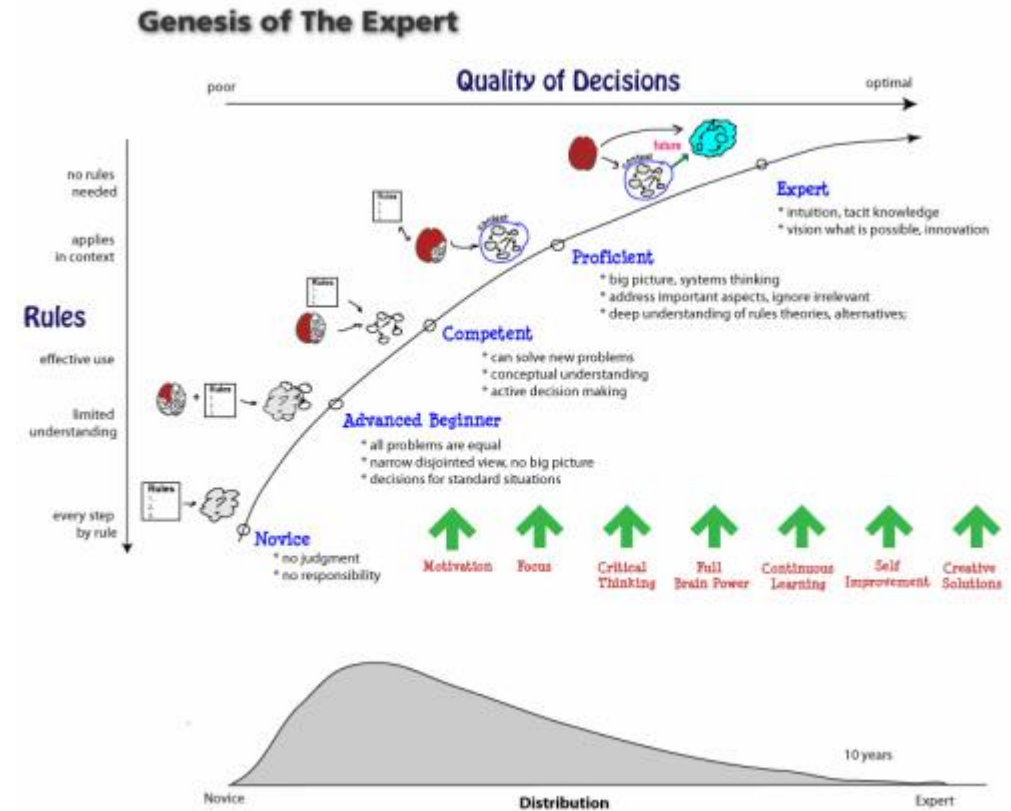
- **formální autorita** – pravomoc vyplývající z formálního postavení učitele (formálně pověřen výchovou a vzděláváním ve škole a s tím souvisejících úkonů, dána zákony a předpisy určujícími postavení učitele)
- **neformální autorita** – ve smyslu určité kvality vztahu žáků k učiteli (spočívá v dobrovolném přijetí, uznání vedoucího postavení učitele, je potřeba ji neustále „přiživovat“)

Prvky, ovlivňující neformální autoritu

- vlastnosti (spravedlnost, odpovědnost, důslednost, přiměřená náročnost, pravdomluvnost, otevřenost...) a jednání učitele v souladu s nimi (autentičnost)
- klima školy a třídy
- motivace žáků, jejich vztah a zájem o předmět, rodinné zázemí...
- odborná a pedagogická způsobilost učitele (jak přistupuje k výuce – od plánování, přes realizaci až po vyhodnocení)
- vztah učitele k žákům a jejich vzájemná komunikace

Profesní gradace učitele

1. učitel začátečník (novic)
2. učitel zkušený začátečník
3. kompetentní učitel
4. učitel odborník
5. učitel expert

<https://theresaedl7200.weebly.com/chapter-4.html>

Kariérní systém

- základ kariérního systému je zakotven v § 29 zák. č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících
- stejný zákon rovněž zakotvuje některé základní pojmy, které s kariérním systémem souvisí
 - adaptační období (§ 24a)
 - uvádějící učitel (§ 24b)
 - provázející učitel (§ 24c)
 - třídní učitel (§ 24d)
- v rámci kompetenčního rámce absolventa a absolventky učitelství je kariéra učitele rozčleněna na tři úrovně
 - absolvent(ka)
 - začínající učitel(ka) (po dobu adaptačního období)
 - zkušený(á) učitel(ka)

KOMPETENČNÍ RÁMEC ABSOLVENTA A ABSOLVENTKY UČITELSTVÍ

Kompetenční rámec absolventa a absolventky učitelství je tvořen 18 kompetencemi rozdělenými do 6 oblastí.

1. Vyučované obory a jejich zprostředkování žákům a žákyním

- 1.1. Rozumím vyučovaným oborům a dále se v nich rozvíjím.
- 1.2. Didakticky zprostředkuji obsah vyučovaných oborů žákům a žákyním v souladu s jejich vzdělávacími potřebami.

2. Plánování, vedení a reflexe výuky

- 2.1. Nastavuji cíle výuky a vedu k nastavování vlastních cílů také žáky a žákyně.
- 2.2. Poznávám vzdělávací potřeby žáků a žákyně a plánuji výuku tak, aby každému žákovi a žákyni umožňovala aktivně se zapojit a dosahovat stanovených cílů.
- 2.3. Podporuji u žáků a žákyně zvědavost a motivaci k učení.
- 2.4. Efektivně vedu výuku a v jejím průběhu zjišťuji míru porozumění žáků a žákyně a reaguji na jejich potřeby.
- 2.5. Reflektuji výuku a vyhodnocuji dosahování stanovených cílů.

3. Prostředí pro učení

- 3.1. Vytvářím bezpečné prostředí pro učení.
- 3.2. Vedu žáky a žákyně k chování podporujícímu učení a ke spolupráci.
- 3.3. Zajišťuji vhodné uspořádání fyzického prostoru i digitálního prostředí, kde se učení odehrává.

4. Zpětná vazba a hodnocení

- 4.1. Hodnotím na základě kritérií a vedu k tomu také žáky a žákyně.
- 4.2. Poskytuji a přijímám zpětnou vazbu a vedu k tomu také žáky a žákyně.
- 4.3. Vedu žáky a žákyně k reflexi jejich učení.

5. Profesní spolupráce

- 5.1. Spolupracuji s kolegy a kolegyněmi ve prospěch žáků a žákyně a společného profesního růstu.
- 5.2. Spolupracuji s rodiči a širší komunitou školy v zájmu žáků a žákyně.

6. Profesní sebepojetí, rozvoj, etika a duševní zdraví

- 6.1. Systematicky pracuji na utváření svého sebepojetí v roli učitele či učitelky a na svém profesním rozvoji.
- 6.2. Odpovědně pracuji s informacemi a s digitálními nástroji, vedu žáky a žákyně k demokratickým hodnotám a jedním v souladu s profesní etikou.
- 6.3. Systematicky pečuji o své duševní zdraví a psychohygienu.

Použité zdroje

ČÁP, Jan a MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

JANÍKOVÁ, Marcela. *Základy školní pedagogiky*. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-183-6.

KORTHAGEN, F. A. J. *Jak spojit praxi s teorií: didaktika realistického vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-221-5.

ŠKODA, Jiří a DOULÍK, Pavel. *Psychodidaktika: metody efektivního a smysluplného učení a vyučování*. Pedagogika. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3341-8.

ŠVEC, Vlastimil. *Cesty k učitelské profesi: utváření a rozvíjení pedagogických dovedností*. Brno: Paido, 2002.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4.